

О. М. Ігнатуша

Його поклик – Історія

(до 60-річчя професора Сергія Романовича Ляха)

*"Наважуюсь приєднатися до
шукачів людського виміру в історії"*

С. Р. Лях

Як важко уявити небосхил без світила, так неможливо сприймати історичний факультет нашого університету без Сергія Романовича Ляха – провідного вченого, завідувача кафедри історії України, доктора історичних наук, професора, якому щойно виповнилося шістдесят. Ювілейна дата – чудовий привід привітати колегу, поцінувавши його здобутки, побажати Сергію Романовичу нових успіхів на професійній ниві та поза нею, сповнення творчих задумів і многія літа. А ще розповісти колегам про того, хто поруч, згадати спільне минуле і замислитись про нетлінне.

Для більшості викладачів, а тим паче – для всіх студентів здається, що він працював на факультеті завжди. Виховав не одне покоління професійних істориків. Його учні склали основу нинішнього науково-педагогічного колективу. Сергій Романович формував образ цього факультету і став його символом. Не "забронзовілим" монументом, а живим подихом, потужною енергією, інтелектуальним осердям, етичною картою... В основі найвагоміших успіхів колективу – його плідна праця.

Яскраві ідеї та їх послідовне втілення – це риси, якими він підкорив і продовжує захоплювати своїх колег, опонентів, легко й невимушено перетворюючи їх на своїх симпатиків. Та чи тільки цим?..

Сергій Романович прийшов на історичний факультет тоді ще Запорізького державного педагогічного інституту наприкінці 70-х рр. минулого століття, точніше – у 1977 р. Молодий викладач молодого факультету. Хоча вже встиг набути першого освітянського та життєвого досвіду. Після закінчення у 1975 р. істфаку Донецького державного університету за направленням працював учителем історії в середній школі села Олександрополе Костянтинівського району на Донеччині. Виконуючи громадянський обов'язок, молодий історик глибше усвідомив своє покликання. Тому він і прийшов до ВУЗу. Починав, як і більшість – асистентом. Місцем його роботи стала кафедра історії СРСР і УРСР. Довірили викладати спеціальні (як тоді називали – допоміжні) історичні дисципліни.

Студенти (а особливо – студентки!) були у захваті від молодого, гострого на розум, дотепного і вродливого викладача. Дуже жалкували, що пішов до аспірантури...

Час минав швидко. Аспірантура залишилася позаду, ставши для Сергія Романовича часом науково-дослідницького гарту, творчої наснаги та шаблем професійного зростання.

Зібрані й опрацьовані матеріали лягли в основу успішно захищеної у 1981 р. кандидатської дисертації. Її тема дуже примітна: "Формування елементів радянського способу життя в доколгоспному селі Української РСР (1921–1929 рр.)" [1].

Предмет наукових зацікавлень і професійні смаки Сергія Романовича сформувався у родинному колі, під впливом сімейних традицій. Хто з істориків старшого покоління не знав Романа Даниловича Ляха з Донецького університету? Мабуть, таких не було. Цю колоритну особистість знали всі завдяки його потужному науковому доробку, компетентності у різних сферах історичного знання, громадсько-просвітницької активності, доброму почуттю гумору. Його неодноразово запрошували до нашого вузу для читання спеціальних курсів студентам-історикам. Роман Данилович був визнаним фахівцем історії України, знавцем історичних джерел, істориком-краєзнавцем. Харизма батька вплинула на вибір життєвого шляху сина. Сергій пішов у науку. Поставився до неї (як і до всього, за що брався) серйозно, відповідально, вимогливо. Так навчила мама, яка багато часу присвячувала дітям, їхньому вихованню, формуванню в них вічних цінностей. І це ставлення визначило його подальше життя. Предметом наукових студій Сергія Романовича стала вже згадана сфера людського повсякдення, способу життя, свідомості, світоглядних змін найчисельнішої групи українського доіндустріального суспільства – селянства.

Вибір об'єктом дослідження вічного як світ селянства, його історії стверджував наслідування Сергієм Романовичем родинних традицій. У широкій як степ і живій як природа історії сільського буття багато невідомого, незбагненого сучасному досліднику. Мабуть, це усвідомлення йшло від батька, який осягнув та стверджував цю істину. Надихав також приклад діда – Данила Захаровича Ляха, сільського інтелігента, вчителя, агронома, людини національно свідомої, глибокої і моральної. Минуле українського села і селянства вселяло надзвичайну повагу своєю віковичною стабільністю. Воно захоплювало молодого дослідника, який, дослухаючись порад мудрих людей, навчився зважати на життєві реалії. Проблематика сільської минувшини яскраво свідчила про поєднання традиційного та нового в науковому інтересі, що генерувався в українському культурному середовищі кінця 70-х років ХХ ст.

Сергій Романович твердо запам'ятав урок батька, який навчав тому, щоб дисертаційна тема була ґрунтовною, фундаментальною, "залізобетонною". Щоб на ній вповні можна було ставити серйозні завдання, а відтак і виявляти свої уміння та хист, показувати результативність своєї праці. Вибір свідчив про готовність молодого вченого служити класичній науці.

Водночас він показував намагання уникнути вивчення галасливих політизованих, провокативних сюжетів історії. "Компартійна наука" тоді зваблювала молодих науковців неважкими для виконання схоластичними проектами дисертаційних досліджень із заздалегідь визначеними висновками, як то "Керівна роль комуністичної партії в...", "Авангардна роль робітничого класу в..." (усіх партійних заходах), "Комсомол – надійний помічник комуністичної партії...", "Соціально-економічний розвиток країни у ... п'ятиріччі", "Успіхи народного господарства в ..." тощо.

У той же час аналіз соціально-культурних, свідомісних змін у доколгоспному селі не належав до числа пріоритетних та легких для виконання, оскільки не обіцяв фанфарних висновків та вимагав копіткої роботи з численними джерелами. Але він відкривав можливість глибше зрозуміти українське суспільство конкретної історичної доби: традиції, настрої, прагнення, загальнолюдські інтереси, цілі, ідеї.

Обрана тема та її джерельна база виводили молодого дослідника на безліч несподіваних своїми відкриттями сюжетів, яскравих, захоплюючих, як саме життя. Вона була дзеркалом цього багатобарвного життя. В той же час це було дзеркало минулого, неповторного, втраченого як цілісність, безжально зруйнованого новою епохою...

Захоплення соціально-культурними сюжетами історії 20-х рр. ХХ ст. інтегрувало Сергія Романовича в історіософію, формуючи його як дослідника соціальної історії, історичної антропології та герменевтики. Воно перетворилося для Сергія Романовича на сталий науковий інтерес, набуваючи нових рис та вимірів.

Після захисту кандидатської дисертації, нові ідеї наукового пошуку Сергія Романовича певний час оберталися навколо тієї ж "сільськогосподарської тематики" 20-х рр. ХХ ст. доки не вибухнули феєрверком нових ідей...

Спочатку вони сфокусувалися у темі монографії та майбутньої докторської дисертації – темі найманої праці в сільському господарстві доби непу. Монографію Сергій Романович опублікував 1990 р. [2]. А наступного року у Києві захистив докторську дисертацію [3].

Цей етап наукової кваліфікації – захист докторської дисертації – Сергій Романович долав легко і невимушено. Принаймні так виглядало зовні. Можливо, це сприйняття легкості він формував серед колег своєю невпинною працею на різних ділянках науково-педагогічної роботи. Його вистачало на підготовку та проведення неординарних лекційних і семінарських занять, піднесення свого науково-методичного рівня, розробку нових навчальних програм, участь у колективних проектах зі створення нарисів запорізьких промислових підприємств, читання лекцій в обласному Інституті підвищення кваліфікації вчителів, освітніх та інших установах. Все це відбувалося у той час, коли країна жила бурхливим суспільно-політичним життям, поставала нова державно незалежна Україна, формувалася її історична наука, життя ставило перед істориками нові питання, що не знаходили відповіді у рамках старої комуністично-партійної парадигми.

Саме на ці роки припали суттєві структурні зміни у вузі, який входив у новий етап своєї діяльності і трансформації освітньої системи країни.

Від 1985 р. на базі Запорізького державного педагогічного інституту почав діяти державний університет.

28 грудня 1990 р. шляхом поділу кафедри історії СРСР і УРСР наказом ректора В.О. Толока в університеті створили дві нових кафедри: історії України та новітньої історії України [4, с.167-168]. Першу з них очолив Сергій Романович Лях. Під його началом кафедра почала забезпечувати навчання студентів історичного факультету в галузі історії України з найдавніших часів до 1917 р., а також археології, історичної географії України, методики викладання історії, організувати археологічну та педагогічну практики [5, с.18].

Аналізуючи цей початковий етап роботи своєї кафедри, Сергій Романович зазначає: "Однією з передумов виділення кафедри в окрему структурну одиницю було введення в університеті з 1990 р. читання курсу історії України на математичному, фізичному, економічному та інших факультетах. Протягом останніх років викладачі кафедри здійснили значну роботу щодо впровадження нової учбової дисципліни на природознавчих факультетах. Зусиллями А.В. Бойка, С.Р. Ляха, Х.Ю. Міхітаєвої, Л.М. Маленко ще в той час, коли історія України в учбових планах значилася як факультативна дисципліна, вони своїми лекціями створювали на факультетах сприятливе ставлення до неї студентів і деканатів, розробляли учбові програми, створювали методичне забезпечення" [6, с.17].

З 1991/1992 навчального року при кафедрі відкрили спеціалізацію з історії України. Організаційні зміни сприяли розробці і включенню в навчальний процес нових спецкурсів. Серед них були "Історіографія історії України", "Вольності Війська Запорозького у XVIII ст.", "Азовське козацьке військо", "Історія релігії і церкви в Україні", "Українська діаспора XIX–XX ст.", "Південна Україна в першій чверті XX ст.", "Українські етнічні землі та історичні райони України", "Історичний етнос українського народу" [5, с.18].

В умовах давно очікуваних і несподіваних викликів, спричинених колапсом комуністичної політичної й соціально-економічної системи, нових захоплень і нагальних проблем, неординарної буденності йти звичним шляхом науковця у той час було вкрай складно.

За зовнішньою невимушеністю здобутих успіхів, переконливістю досягнутих результатів стояла напружена праця Сергія Романовича, виснажливі робочі дні, безсонні ночі, невтомна робота думки, самовіддача, цілеспрямованість.

Насичена, інтенсивна науково-дослідницька робота, яка тепер поєднувалася з організаційними та навчально-методичними турботами, передбачала систематичне опрацювання численної наукової літератури, занурення у масиви архівних джерел. А це потребувало неодноразових поїздок до Києва та обласних центрів для пошуку цих джерел, роботи в архівних установах та наукових бібліотеках. Як ностальгічно згадує Сергій Романович – це був найкращий період у житті, період творчого піднесення.

"Сільськогосподарська тематика", якій Сергій Романович віддав чимало сил, подарувала Сергію Романовичу чимало колег, послідовників. Вона успішно проросла на полі студентських кваліфікаційних робіт – курсових, дипломних, у вияві та зміцненні творчих зв'язків з науковцями академічних установ і навчальних закладів. Аспірантка Сергія Романовича Ірина Миколаївна Кривко у 1999 р. успішно захистила кандидатську дисертацію

на тему: "Земельні громади Південної України (1922–1930 рр.)" [7]. Тепер ця неозора тема вже дає паростки наукових досягнень учнів його учнів: у минулому навчальному році під началом Ірини Миколаївни успішно виконав магістерське дослідження Олександр Стівінський, проаналізувавши культурно-просвітницьку діяльність сільськогосподарської кооперації в Україні у період непу.

Формування вітчизняної історичної науки, яке на початку 90-х рр. ХХ ст. відбувалося бурхливо й контрверсійно, висувало перед істориками нові складні завдання. Вони були різновекторними: методологічними, фактологічними, соціологічними, культурологічним, етнологічними, політологічними, психологічними, технологічними тощо. Лише комплексне їх розв'язання створювало цілісність та ідейну вісь, що проявлялася новою тематикою та філософією досліджень. З'явилися науковці, які формували цю вісь з врахуванням кращих теоретичних надбань класичної історичної науки. І вона стала сприйматися як новий еталон, лягала в основу нових підручників і навчальних програм. Для інших пошуки були незрозумілими і незвичними, а для деякого й зовсім невластивими. "Нова" історія виявилася для них незбагненою, непізнаною, недосяжною, а то й зовсім чужою. Частина таких осіла на міліні марксистсько-ленінського шельфу. Інші спробували мавпувати з творчих здобутків колег та співвітчизників. А деякі – еkleктично поєднують все відоме й невідоме з напрацювань попередників. У цьому розбурханому, штормовому морі ідей, уявлень і понять Сергій Романович не склав весла й не плив навмання. Він виявився творчою особою, яка не сприймала на віру випадкові теорії та факти, що потрапляли під руку, а шляхом ретельного вивчення теоретичних здобутків попередників знайшов дороговкази до континенту безпристрасної і неупередженої історії. У ньому пробудився хист лоцмана історичної науки, що прокладає шлях до методологічного материка. Ним рухало не тільки бажання плисти самому, а і навчати інших.

Можливо, його працю краще було б порівняти з працею архітектора, який проектує будівлю практичну і водночас – вишукану, з надійними підвалинами, з багатьма кімнатами різних розмірів і на різні смаки. Безсумнівно, що стара радянська, а радше – компартійна парадигма з її заржавленими металевими конструктами одномірних схем, не могла слугувати основою нової споруди – української історії ХХІ століття.

Тому Сергій Романович взявся освоювати курси "Методології історичного дослідження" та "Філософії історії" (паралельно курс філософії історії розробляла Людмила Олексіївна Нестеренко на кафедрі всесвітньої історії). Такі навчальні дисципліни тільки починали впроваджуватися у провідних вузах пострадянського простору, за зразками програм Московського та Санкт-Петербурзького університетів.

Але світоглядний плюралізм, особливості місцевого суспільного розвитку та життєвого досвіду, рівень кваліфікації та уподобань лектора швидко зробили ці курси авторськими. Сергій Романович не тільки ґрунтовно переробив програми у відповідності до навчальних планів нашого вузу, а й наповнив їх оригінальним змістом, збагативши науково та вдосконаливши методично. Він став практикувати роздатковий матеріал, виготовлення опорних конспектів лекцій, формувати бібліотечку ксерокопій та електронних копій рідкісних та важкодоступних за місцевими обставинами посібників, монографій і статей. Шукав і впроваджував у навчальний процес праці класиків Робіна Коллінґвуда, Люсьєна Февра, Фернана Броделя, Антуана Про, Пітера Берка та ін. Залучав кращі вітчизняні розробки Леоніда Зашкільняка, Наталі Яковенко, Вадима Адагурова. Курси постійно оновлювалися. До читання їх Сергій Романович намагався залучити молодших колег, формуючи їхню методологічну платформу та стимулюючи наукове зростання.

З проходженням акредитації та затвердженням освітньо-професійної програми підготовки магістрів історії, курс методології історії заповів поважне місце серед навчальних дисциплін циклу фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін нормативної частини. Сергій Романович продовжує його викладати з великим зацікавленням і подвижництвом. Цей курс став брендом Сергія Романовича. Він активно формує кваліфікованого історика. Пробуджує думку. Акумулює творчу енергію. Акцентує увагу на сутнісних питаннях. Привчає до точності визначень, формулювань, висловів. Викладання цього курсу промовисте свідчення високої кваліфікації і значимості Сергія Романовича у науковому та навчальному житті нашого університету.

Одним із фундаментальних викликів початку 90-х було переосмислення історії України – осягнення історичних віх формування українського етносу, нації, ідеї, руху. Воно ревізувало

колишні штампи і цінності радянської доби. Не комуністична партійність і не класові інтереси, а загальнолюдські та національні права і пріоритети набували загальносуспільного, громадянського сенсу.

Але на початку 90-х рр. ХХ ст., коли тріщала по швах радянська схема "історії УРСР" (по суті – історії КПРС), скласти цілісну картину історії України теж було нелегко. Це була загальнонаціональна проблема. Неоціненну допомогу у її вирішенні зробила публікація у 1991 р. в газеті "Літературна Україна" та у журналі "Пам'ятки України" статті Михайла Грушевського "Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства". Стаття класика, надрукована вперше майже 90 років тому – у далекому 1904 р., – вселяла впевненість у сучасних істориків, що їхній погляд на минуле українського народу закономірний і має в своїй основі глибоку національну природу.

Але це була тільки схема, концепція. На той час не існувало задовільних підручників, які б цілісно й зважено подавали матеріал про минуле України, до того ж на рівні, відповідному суспільним потребам. Задовольнялися навчальними програмами, методичними посібниками друкованими у різних вузах України, які поширювалися завдяки особистим контактам викладачів та науковців.

Сергій Романович особистим прикладом показував шлях, яким має йти науковець і викладач вузу, виконуючи свої професійні обов'язки і відповідаючи громадянському поклику.

Розробка та впровадження змістовно нового курсу історії України, що стала на історичному факультеті колективною справою, для Сергія Романовича набула пріоритетного значення.

Він розробляв і вдосконалював курс історії України, активно працював над оновленням програм різних навчальних дисциплін, передусім – для студентів історичного факультету. Експериментував із впровадженням нових методів навчання. Застосуванням інтерактивних методів викладання цього курсу він привернув увагу колег, що свідчило про ефективність роботи [8, с.13-14]. Поширював особистий досвід. Його вистачало на підготовку методичних посібників.

У 1988 р. Сергій Романович підготував методичні рекомендації до семінарських занять з історії України дорадянського періоду для студентів першого і другого курсів історичного факультету, а наступного року опублікував їх [9]. Виступав у якості рецензента таких же новаторських авторських курсів і методичних розробок до них, які виконували колеги по кафедрі та факультету [10].

Працював у тісному контакті з колегами. Вже до початку нового навчального 1992/1993 року разом Анатолієм Васильовичем Бойком Сергій Романович розробив програму курсу історії України для студентів-істориків. Ця програма охоплювала головні етапи історичного розвитку України, акцентувала увагу на важливих суспільних процесах, називала імена історичних осіб і ключові поняття, необхідні для професійної підготовки сучасного історика [11].

Того ж 1992 р., враховуючи недостатню розробку в історіографії питання історії українських національних партій та його актуалізацію в умовах здобуття Україною державної незалежності, Сергій Романович колективно з Федором Григоровичем Турченком, Анатолієм Васильовичем Бойком, Тетяною Сталівною Геращенко, Сергієм Михайловичем Тимченком та Олегом Георгійовичем Скворцовим упорядкували методичні вказівки до вивчення спецкурсу "Українські національні партії (кін. ХІХ ст. – 1917 р.)" [12]. Цей курс впроваджували для студентів історичного факультету. Він був абсолютно новаторським. Автори сміливо і аргументовано критикували антинаукові оцінки українських партій, сформовані радянською історіографією і стверджували новий погляд на їхнє місце та роль в українському національно-визвольному русі. Концептуально свіжо й документально широко вони висвітлювали процес формування партій, розробку їхніх ідейних платформ і тактики, взаємодію цих партій з російськими політичними організаціями.

Викладаючи основний курс історії України, Сергій Романович потужно документував його та максимально використав здобутки вітчизняної і зарубіжної історіографії. Ретельним відстеженням усіх новинок наукової літератури, заглибленням у джерела та застосуванням сучасного методологічного інструментарію він вивів цей курс на рівень змістовного та, без перебільшення, – естетичного еталону. А сам автор виборов моральне право бути одним із

провідних фахівців української ранньомодерної історії і зокрема – історії українського козацтва.

Цей професійний підхід до основного курсу привів Сергія Романовича до логічного висновку про доцільність систематизації історіографічного матеріалу і розробки спеціального курсу з "Історіографії історії України". Такий курс він розробив та почав активно впроваджувати. Читає його і нині. Своїми ідеями щедро ділиться з колегами. Наприклад, ще в 90-х авторові цих рядків запропонував розробити спецкурс "Джерела з історії України". Таким чином, Сергій Романович прагнув і прагне, щоб вивчення студентами предметів професійного спрямування, і зокрема – історії України, відбувалося у постійному оновленні теоретичних знань про нові тенденції в історіописанні, комплекси джерел для новаторських висновків і узагальнень.

Історіографічні студії Сергія Романовича тісно пов'язані з історією Південної України – краю, складовою часткою якого є Запоріжжя та Запорізька область. Це природно. В умовах національного відродження України з другої половини 80-х рр. ХХ ст. почалося патріотичне відновлення інтересу істориків до минулого свого краю. Так було повсюдно – на Правобережжі, Слобожанщині. Тим паче, кожен з історико-географічних регіонів України мав свою, в певному сенсі унікальну історію. Південь був багатий на історичні особливості. Їх дослідження почалося на кафедрі історії України, а згодом оформилося у створення науково-дослідницької лабораторії з історії Південної України [13], яку очолив доцент кафедри Анатолій Васильович Бойко (з 2000 р. – завідуючий новоствореної кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін; з 2003 р. – професор). Лабораторія з 1996 р. почала видавати наукові записки. У першому їх номері Сергій Романович проаналізував історичний доробок дослідників Південної України за п'ять років державної незалежності України [14]. Його праця показувала не тільки здобутки, а й перспективи наукових досліджень на актуальному історіографічному напрямку, допомагала у розробці та викладанні спеціальних курсів з історія Південної України.

При викладанні навчальних дисциплін Сергій Романович особливо опікувався історичними картами. Під його началом над виготовленням карт працювали і колеги і студенти. Карта – це не якийсь формальний засіб для осягнення історії, це наочність, точність, локалізація подій у просторовому й часовому вимірі, деталізація, конкретика. Врешті, карта – це риса характеру Сергія Романовича. На початку 90-х він почав розробляти і викладати курси "Історичної географії" та "Історичної географії України" для студентів історичного факультету. Вони виправдали очікування. Їх користь виявилася помітною як у плані теоретичної підготовки студентів, так і в плані набуття ними практичних навичок при роботі з фаховою літературою та джерелами. Картами, виготовленими у ті роки, ми користуємося й нині. А дехто з колег, як наприклад, Роцина Людмила Михайлівна, самовіддано продовжили цю кратрографічну традицію Сергія Романовича й примножили її новими картами-схемами соціальних рухів, військових акцій тощо, і, навіть – авторським курсом "Історичної географії України".

Якщо говорити про наукові захоплення та інтереси Сергія Романовича, не можна не згадати його захоплення, так само тісно взаємопов'язане з історичною географією, історіографією, методологією історії. Це зацікавлення історичною інформатикою. Вивчення історичної інформації, шляхів її створення, зберігання, обробки, передавання тощо за допомогою інформаційних технологій – один із перспективних сучасних напрямків наукових досліджень і, водночас – практично затребувана навчальна дисципліна. Чималі напрацювання у сфері аналізу статистичних джерел, історичних персоналій (і особливо – на матеріалах Державного архіву Запорізької області, інших архівів та бібліотек України), дозволяли Сергію Романовичу покладати надії на широкі перспективи комп'ютерної обробки цих джерел, математичного моделювання історичних процесів, розробки питань історичної геоінформатики, зокрема – методів застосування геоінформаційних систем в історичному дослідженні, не кажучи вже про загальнокорисну справу можливості формування баз даних історичної інформації. Тому, як романтик у душі, він поринув у освоєння цього величезного материка.

Звернення до названої проблематики свідчило про намагання Сергія Романовича здійснити суттєвий, якісний прорив у напрямку мобілізації старих і нових джерельних ресурсів для історичних досліджень, активізації цих досліджень шляхом актуалізації джерел і ефективного використання їх інформаційного потенціалу, спираючись на сучасні

досягнення техніки, можливості обробки великих масивів інформації за допомогою комп'ютерної техніки. Врешті ці ідеї матеріалізувалися у створення і тривалу – більш ніж десятилітню – роботу окремої Наукової лабораторії історичної інформатики.

Концепція її діяльності була надзвичай співзвучна пріоритетним напрямкам наукових досліджень університету. В неї були заряджені позиції, вагомі швидкою і суттєвою результативністю: створення бібліотеки спеціальної літератури, опублікування наукових праць, функціонування електронної бази праць з історичної інформатики. Наприкінці 90-х – на початку 2000-х факультет став епіцентром справжнього буму лабораторних досліджень. Значна частина студентів кілька років поспіль писала під началом Сергія Романовича курсові та дипломні роботи, тематика яких поєднувала вивчення історії України, передусім – доби козацтва, з можливостями комп'ютерного забезпечення цього вивчення. Створювалися бази даних для вивчення історії козацтва, південної України, топонімів і гідронімів України, розкривалися нові можливості застосування комп'ютерної графіки і картографії. Результати цих досліджень одразу використовувалися у навчальному процесі, наукових публікаціях [15], передбачалася розробка нових дослідницьких горизонтів.

На жаль, цей напрям міждисциплінарних досліджень, що вимагав не тільки інтелектуальних зусиль, додаткового робочого часу, значних трудовитрат, а й постійного оновлення технічних ресурсів, не знайшов бажаного економічного забезпечення. А це гальмувало його розвиток. Але, безумовно, він залишається у справах і мріях Сергія Романовича, про здійснення яких хочеться йому побажати.

Творчий потенціал Сергія Романовича яскраво розкрився у сфері дослідження і популяризації історії українського козацтва. Цьому розкриттю сприяло створення в університеті Науково-дослідного інституту козацтва. Інститут почав діяти 1996 р. під керівництвом тодішнього декана історичного факультету Федора Григоровича Турченка, давнього однодумця і соратника Сергія Романовича у багатьох наукових починаннях.

Сергій Романович виступив одним із авторів концепції і організаторів цього інституту. Тому власне, діяльність інституту від перших днів його народження, стала невід'ємною частиною життя Сергія Романовича.

Колеги поставили перед собою академічну мету всебічного і ґрунтовного дослідження історії козацтва. Шляхами її досягнення вони бачили пошук і введення до наукового обігу нових історичних джерел, наукову обробку і систематизацію результатів досліджень, апробацію цих результатів у виступах на конференціях, здійснення наукових і науково-популярних публікацій. Вивчення історії українського козацтва мало здійснюватися на рівні вимог сучасної світової історіографії.

Академічний дух, характер дослідження колеги по інституту намагалися максимально поєднати з просвітницькими цілями – популяризації знань про українське козацтво у широких колах громадськості. Адже одним із викликів сучасності українським науковцям став виклик переосмислення феномену українського козацтва, формування у суспільстві науково адекватного, реалістичного соціального портрету цього історичного явища.

Безперечно, науковцям нашого факультету можна було б залишитися осторонь від цієї проблематики. Істориків немало. Нехай переосмислюють. Але вони відчували себе гідними пам'яті великих пращурів-козаків, спроможними об'єктивно говорити про свій родовід, про свою і нашу спільну минувшину. До цього кликав генетичний код – "Запоріжжя", вкладений усім його мешканцям власною історичною назвою краю. Адже саме Запоріжжя у народній пам'яті асоціюється з джерелом формування українського козацтва.

Хто як не сучасні запоріжці мали вивчати і популяризувати своє козацьке минуле? А відтак – і утверджувати сучасні наукові знання про нього.

Інститут козацтва швидко зосередився на пошуковій роботі, координаційній діяльності, об'єднанні творчих зусиль вчених і краєзнавців Запорізького краю у дослідженні козацької проблематики. Формувалися бази даних діячів українського козацтва, історичних подій за участю козацтва, історичних джерел вивчення козацтва, історіографії українського козацтва. Було створено банк історичних карт і схем для вивчення історії козацтва.

Перші результати роботи інституту було апробовано в ході Міжнародної науково-практичної конференції "Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури", проведеної університетом у співпраці з академічними і культурно-освітніми установами України на острові Хортиця вже у 1997 р. Сергій Романович разом із іншими відомими в Україні науковцями-дослідниками козацької проблематики – Анатолієм Васильовичем Бойком,

Ганною Кирилівною Швидько, Юрієм Андрійовичем Мициком, Павлом Степановичем Соханем та ін. – працював у складі наукової ради зазначеної конференції та редакційної колегії збірника матеріалів, опублікованих за її результатами.

Але чи не найбільш резонансним результатом роботи Сергія Романовича в Науково-дослідному інституті козацтва стала реалізація проекту енциклопедії українського козацтва. І хоча у публікації енциклопедія, що побачила світ 2002 р., отримала скромну приписку: "мала", робота над нею виявилася великою і складною. Це був амбітний проект. Він не мав аналогів. Творчий задум колективу інституту полягав у комплексному представленні громадськості українського козацтва – одного із найяскравіших феноменів вітчизняної історії. В роботу було включено науковців з усіх наукових центрів і вищих навчальних закладів України. Близько 100 із них стали авторами статей унікального видання, яке побачило світ 2002 р. під назвою "Українське козацтво: Мала енциклопедія". Книга вийшла у двох видавництвах – "Генеза" (Київ) та "Прем'єр" (Запоріжжя) [16]. Вона вміщувала 1376 статей, зміст яких зважено і різнобічно характеризував козацтво як суспільне явище. Книгу було визнано кращим енциклопедичним виданням 2002 року в Україні [4, с.170]. Відповідальним редактором цього видання був Сергій Романович Лях. Кожну статтю він, як і належить, неодноразово перечитав і відредагував.

У виконанні цього проекту роль Сергія Романовича виявилася однією з ключових. Поряд із виконанням одного з найскладніших видів роботи – праці відповідального редактора, він перебирав на себе й інші важливі напрямки. Зокрема – брав активну участь у формуванні авторського колективу видання, налагоджував і розширяв творчі контакти з авторами, особисто здійснював редагування карт, схем, ілюстрацій. До книги було включено 283 ілюстрації та 79 карт і схем.

Разом із тим, Сергій Романович був одним із авторів, який звалив на свої плечі чи не найбільшу ношу з написання статей до енциклопедії. За нашими підрахунками, він є автором 178 статей у цьому виданні!

Працював Сергій Романович з величезним зацікавленням, самовідданістю, зібраністю, притаманною йому вимогливістю і відповідальністю. Працював з підйомом, натхненно, завзято.

В процесі підготовки і макетування енциклопедії вдосконалив своє вміння працювати з комп'ютерною технікою, використовувати різне програмне забезпечення. Одразу ж передавав набуті знання студентам та колегам.

Робота над енциклопедією сприяла суттєвому розширенню і зміцненню не тільки особистих творчих контактів Сергія Романовича. Завдяки йому значно розширилося коло наукових інституцій і науковців, які встановили творчі зв'язки з нашим вузом, його підрозділами, окремими науковцями. А це стало справжнім імпульсом у розширенні проблематики та змістовності наукових досліджень, формуванні наукових шкіл як у нашому вузі, так і поза його межами, поглибленні "наукової кооперації" й вилилося у подальші наукові програми.

З публікацією енциклопедії робота над нею не припинилася. Готувалося її перевидання. У Сергія Романовича вистачало клопоту з виправленням, доповненням, переробкою статей. Продовжувався пошук нових авторів, допоки у 2006 р. оновлена версія цієї знакової книги вийшла з друку [17].

У руслі захоплення проблематикою історії козащини відбувалося наукове становлення і зростання його учнів. Для ілюстрації подамо лише один штрих: 2009 р. під його керівництвом захистив кандидатську дисертацію Сергій Сергійович Дідик, який активно працював у Науково-дослідному інституті, а предметом його кваліфікаційного дослідження стала історія Новослобідського козацького полку [18].

Здавна напрямком наукових зацікавлень Сергія Романовича була і є історична біографістика. Він неодноразово спонукав своїх учнів вивчати історичні погляди відомих діячів. Очевидно, що при цьому його цікавила не біографія як "річ у собі", а соціальні ліфти, фактори, які впливали на кар'єрне просування осіб, віддзеркалення світоглядних горизонтів у біографічних та автобіографічних матеріалах носіїв. Адже з таких сегментів можна скласти характеристику соціальних груп, ідейного змісту процесів і рухів.

Власне такий інтерес Сергія Романовича був продовженням його прагнення до писання такої історії, яка б відображала реальні події, думки, уявлення, світогляд її дійових осіб. Щоб історія поставала перед читачем без парадного камзолу, ретуші, лакування, неідеалізованою

і неідеологізованою. Врешті це природне прагнення кожного історика, який не шукає винагород за свою працю, а керується покликом істини, методологічними критеріями класичної історії – принципами історизму, комплексності, об'єктивності, та широтою власного кругозору й надбаннями історіографії. У цьому прагненні Сергій Романович знаходить сюжети історії, які здатні суттєво доповнити і переосмислити образ персонажа, соціальної групи, етнічного анклаву.

Цим він характеризує себе як історика-новатора, який постійно націлений на пізнання глибин історичного мислення, вміє цінувати, зберігати і примножувати знахідки на цьому шляху. Ці знахідки він акумулює у своїх наукових працях, що виразно відображають нові інтерпретації історії.

Промовистим свідченнями цього новаторства є вже самі назви статей: "Жаркое" на п'яту річницю Жовтневої революції" [19], "Диктатура посередності" [20], "Плачущие большевики" [21]. Вони свідчать про неординарний підхід – вибір сюжетів і площини наукового аналізу і в той же час влучні своїми реалістичними образами.

Теми названих статей вказують на нову сферу наукових зацікавлень Сергія Романовича, яка проявившись у 90-х рр., не втрачає значимості до сьогодні. Це історія партократії, партійної номенклатури місцевого рівня, антропологія компартійної влади 1920-х рр. Її розробці він присвятив чимало годин праці в читальному залі обласного архіву, евристичному пошуку і вивченню матеріалів.

Розробка цієї теми – це суцільна деконструкція стереотипів, деміфологізація, перевдягання старої історії з її старого вбрання, колись і кимось підібраного за власними ідейно-політичними уподобаннями, а не за її виміром, поставою. "Наважуюсь приєднатися до шукачів людського виміру в історії" [20, с.210], – делікатно але послідовно стверджує своє кредо Сергій Романович. Він показує приклад у відмові від "макроісторичних штампів", розвінчуванні посяяних у минулі часи ілюзій, закликає своїми працями до енергійнішого "заяння істориком іронії як одного з інструментів пізнання". Іронія, як риса мислення, давно стала стилем його життя, а відтак органічно увійшла в історичні дослідження. А можливо, це дослідження сформували у ньому таку рису? У будь якому разі, це вже частинка його самого, і як історика, і як особистості.

Свої дослідження у названій царині Сергій Романович апробував на наукових конференціях. Багато хто пам'ятає Міжнародну науково-практичну конференцію у травні 2008 року, організовану за участю нашого вузу на острові Хортиця – "Політична еліта України ХХ – початку ХХІ століття". На ній було чимало науковців факультету. Сергій Романович з притаманною йому витонченістю змалював "Обличчя регіонального політичного керівництва пореволюційної доби (1920–1925 рр.)" і показав перспективні напрямки досліджень у цьому напрямку. По суті, це був його новий старт.

Сергій Романович зацікавлює студентів названою проблематикою. Вона багатує історичними джерелами. Їхнє місце зберігання – архів – знаходиться неподалік від університету. Прикладом його відвідування Сергій Романович заохочує студентів, навчає аналізу документів. Вже не один рік на кафедрі виконуються студентські кваліфікаційні роботи у руслі цієї тематики. Природно, що в ній все виразніше звучить українська нота. Українські фактори мотивації партійно-державного керівництва це та перспектива, яку Сергій Романович активно осмислює разом зі своїми учнями [22].

На тлі наукової розробки саме цієї теми Сергій Романович стверджує себе майстром глибинної аналітичної та синтетичної критики джерел, засобом і наслідком якої є панорамне бачення локальних процесів у широкому часовому, територіальному, економічному, політичному, культурному, психологічному діапазоні, майстром контент-аналізу. "Перше, що кидається у вічі при читанні цього документу, – це катастрофічне відставання армійських ідеологів від реальних процесів у Європі, та й у своїй власній країні", – зазначає Сергій Романович при аналізі опублікованого ним яскравого документа з історії запорізької партійної номенклатури. Знання історичної епохи виступає у нього стрижнем наукової критики джерела, провідних ідей, ілюзій, суспільних настроїв, котрі аналізуються на мікрорівні. І в той же час конкретні ілюстративно яскраві згустки "ідеологічної матерії", релікти епохи виступають доказом широти чи обмеженості світоглядних уявлень, істинності тверджень чи "ідеологічних химер", які утвердилися в суспільстві.

Яскрава індивідуальність Сергія Романовича цілковито узгоджується з його готовністю до співпраці в рамках колективних проектів (як це показала робота в Інституті козацтва і,

зокрема, над енциклопедією козацтва). Але, при цьому, здається, він не любить розмінюватися на дрібниці і готовий пристати до тих проектів, що характеризуються масштабом, академічною вагою. У послідовності цього підходу вбачаємо його професійний рівень, солідний науковий доробок, набутий роками та цільність характеру.

Ще 1988 р. у співавторстві з відомими вченими Інституту історії Академії Наук УРСР (нині – Інституту історії України НАН України) – Станіславом Владиславовичем Кульчицьким та Василем Івановичем Марочком Сергій Романович опублікував колективну монографію "Становлення основ соціалістичного укладу життя селянства УРСР" [23]. Нещодавно, разом із ними, він взяв участь у створенні колективної праці "Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.)" [24]. Монографія акумулювала нове бачення історії відомих вчених академічних та науково-освітніх установ. Сергій Романович органічно вписався в колектив авторів цієї монографії, змігши ґрунтовно подати низку оригінальних сюжетів-характеристик центральної постаті українського суспільства 20-х рр. ХХ ст. – українського селянина.

Його авторським почерком окреслені образи "селянського ренесансу" між революцією та колективізацією, показані їх відомі й невідомі аспекти, акцентовано на споконвічних, фундаментальних архетипах селянина як власника і трудівника. Яскравими барвами метафор Сергій Романович привернув увагу до специфічної відповіді українського селянства радянській модернізації. Самі назви підрозділів книги інтригували читача, закликали до осмислення тих рис селянської типології, які, здавалося б – на поверхні, але чомусь мало аналізувалися попередниками: "Селянин як економіст", "Селянин як філософ", або ж були вкрай вульгаризовані в умовах комуністично-партійного диктату: "Селянин як комунар", "Селянин як політик" [24, с.95–230].

Селянські образи Сергія Романовича життєві, цікаві і переконливі. Але попри свою самоцінність, в них є ще те, що ненав'язливо спонукає замислитися над навколишнім світом їхніх носіїв, – суспільством у конкретному часі і просторі та поза ним. У цьому, мабуть і криється притягальність філософії історії Сергія Романовича.

Поява згаданої колективної монографії свідчить про солідні напрацювання в українській історіографії у сфері соціальної історії на відтинку історії повсякденності, багаторічні пошуки, обмін досвідом, апробації, зв'язки. Усе це рівною мірою характеризує Сергія Романовича як дослідника, який не тільки тонко відчуває суспільні виклики, нові тенденції у фаховій сфері, а й реагує на них усім своїм єством. Це його стихія. Він готовий і прагне цього. Свідченням є продовження праці над проектом селянської повсякденності. І вже у найближчих планах – підготовка розділу в колективній монографії Інституту історії НАН України "Історія повсякденності: українське село між 1861 і 1930 рр."

Завжди орієнтуючись на споживача інтелектуального продукту – науковця, викладача, вчителя, студента, учня, Сергій Романович випробував себе у підготовці навчальної літератури. Ще у 1998 р. у співавторстві з істориками Донецького університету він опублікував навчальний посібник з історії України для студентів вузів. У частинах роботи – "Козацтво в історії України", "Українська козацька держава" [25, с.100–166] – він виклав свої найновіші напрацювання.

Неординарна нагода систематизувати й узагальнити свої наукові розробки у вигляді навчального матеріалу випала Сергію Романовичу 2000–2001 рр. Тодішній заступник голови Запорізької обласної державної адміністрації, а нині – ректор Запорізького національного університету – Микола Олександрович Фролов виступив з оригінальною та суспільно вагомою ідеєю – реалізації масштабного проекту видання підручників з історії рідного краю для учнів загальноосвітніх шкіл Запорізької області. Ця ідея запалила багатьох у нашому університеті. Під науковою редакцією Федора Григоровича Турченка закипіла робота з написання підручників. Сформувався творчі колективи фахівців. Створення підручника для учнів 8-го класу, в якому у відповідності зі шкільною програмою, передбачалося висвітлити історію краю у козацьку добу – XVI–XVIII ст. доручили Сергію Романовичу та його дружині, вчителю-методисту Ользі Костянтинівні Лях. У стислі терміни подружжя якісно виконало роботу [26]. Підручник отримав високу оцінку фахівців. Він виявився інформаційно насиченим, доречно ілюстрованим, спорядженим картами і схемами історичних подій, документованим унікальними джерелами, детально структурованим, містив рекомендовану найновішу літературу до кожної з тем. У 2006 р. було здійснено його перевидання [27].

Початок ХХІ століття все гостріше ставив питання реформ системи історичної освіти в Україні. Багатьом цей час запам'ятовується активною участю обох кафедр історії України нашого університету в освітніх ініціативах громадськості і зокрема – у мегапроекті "Вища освіта: лідерство для прогресу" Міжнародного фонду "Відродження". Науковими центрами низки університетів – Львівського, Волинського, Дніпропетровського, Харківського, Чернігівського, а серед них і нашого – було розроблено спільну програму "Non multa sed multum / Не числом, а вмінням". У її розробці зі сторони нашого вузу Сергій Романович приймав найбезпосереднішу участь. Мегапроект – це окрема і щільно заповнена сторінка його життєпису.

Чимало науковців організувалися тоді в громадську організацію, яка ініціювала обмін досвідом між вузами, участь у наукових конференціях і семінарах з питань освіти, включення у спільні науково-освітні проекти, обговорювала зміст навчальних програм і принципи викладання матеріалу.

Сергій Романович був одним із організаторів цього руху. У громадській організації, за його пропозицією названою "Центр освітніх ініціатив "Гуманітарне відродження", його роль була ключовою як на етапі її формальної легітимізації, так і під час розгортання творчої співпраці, розробки проектів, обговорення їх на раді факультету. Йшлося про збагачення інтерпретаційного репертуару історії, розширення варіативності комплексу навчальних дисциплін на рівнях бакалавра, спеціаліста, магістра. Резерви цьому знаходили у посиленні міждисциплінарних зв'язків з гуманітарними та соціальними науками, запровадженні західних моделей поєднання наукових досліджень і викладання історії. Здобутки акумулювали у рекомендації та пропозиції, надавали їх іншим учасникам мегапроекту, а також консолідовано – урядовим установам, зокрема – Міністерству освіти і науки України.

Саме під впливом виконання цього проекту у вузах-партнерах почалися розробки і впровадження у навчальний процес авторських курсів "Методологія історичних досліджень", "Українська історія в європейському контексті", "Усна історія Південної України", "Гендерний дискурс в історії України" та ін. А це суттєво розширило пострадянське поле підготовки істориків. Навчальні плани були скореговані задля досягнення синхронізації викладання курсів історії України з відповідними курсами всесвітньої історії, чим зміцнилися міжпредметні зв'язки та поліпшувалася якість засвоєння навчального матеріалу.

Реалізація цього проекту формувала кадрові, ресурсні та інтелектуальні умови для трансформації системи вищої історичної освіти в Україні в напрямі подолання її відмежованості від сучасної світової історіографії та новітніх моделей викладання.

Участь Сергія Романовича у мегапроекті розкриває потужного аналітика, оригінального концептуаліста, тверезого практика, який вніс суттєвий вклад у формування нових стандартів освіти, реформування змісту навчальних програм з історії України та методології історії, сприяв зміцненню зв'язків між науковцями українських університетів і налагодженню партнерства вітчизняних істориків із зарубіжними науковими центрами. При виконанні цього проекту Сергій Романович, як координатор, завжди був на зв'язку з колегами-партнерами. Встановлені того часу контакти, наведені ним зв'язки не втрачають свого значення до сьогодні.

Пригадується й те, що саме завдяки цьому проекту факультет якісно оновив свою технічну базу. З'явилися перші комп'ютери нового покоління – вже не "трійки" і "четвірки", а "пентіуми", а разом із ними – принтери лазерного друку, сканери, широкоформатний ксерокс. Це було реальною технічною підтримкою. Ця техніка одразу понесла на собі левову частку роботи зі згаданих вище науково-дослідницьких і видавничих проектів. Більше того, вона дуже прислужилася факультету в процесі редагування наукових праць, розробки та оновлення навчально-методичної документації. Кафедри та наукові осередки, задіяні у мегапроекті, одними із перших в університеті були підключені до мережі Інтернет. Зв'язок з науковими партнерами і світом ставав буденною необхідністю.

Ми неодноразово згадували про участь Сергія Романовича в організації і проведенні наукових конференцій. Навряд чи помилюсь, якщо скажу, що робота на конференціях, а особливо в тих, де задіяно молодь, приносить Сергію Романовичу справжню насолоду. У різноматематичних, несподівано оригінально згрупованих виступах, що концентрують квінтесенцію наукових здобутків колег, він вбачає благодатну зливу думок, ідей, фактів на спраглу землю науки. Він оцінює ці конференції як професійний гарт, науковий, громадянський, особистісний. З великим задоволенням відгукується на пропозиції керувати

секційним засіданнями на конференціях. Він вроджений організатор, вчитель, диригент, маестро, який пробуджує думку і скеровує її у гармонійну мелодію. Її мотив окрилює виконавців, надихає аудиторію, підсилює резонанс причетності до високої науки. Вислуховування. Запитання. Інтонанції. Тут все має значення містичного, незбагненого дійства.

Велику роботу Сергій Романович продовжує виконувати як завідуючий кафедрою. Ця робота заслуговує на те, щоб про неї говорити більш предметно і докладно. В ній багато непоказного, повсякчасного, пов'язаного з турботами про колег, сприянням їх професійному зростанню, налагодженням ефективної і стабільної роботи колективу, підтриманням дружнього морального клімату. Ця сфера діяльності Сергія Романовича – окрема розмова. У ній чимало повчального, гідного наслідування. Засідання кафедри бувають різним за характером і насиченістю питань, ступенем терміновості їх вирішення, плановістю чи побіжністю постановки. Але ніколи вони не перетворювалися у пустопорожню балаканину. Як керівник, Сергій Романович скеровує до неформального і своєчасного вирішення питань. Особливу турботу він проявляє в організації наукової роботи кафедри та підтримці студентів на усіх етапах виконання кваліфікаційних робіт. Засідання кафедри із захисту курсових робіт, попереднього захисту кваліфікаційних робіт бакалавра, спеціаліста, магістра – це не формальність, а справжня школа наукового досвіду.

При усій конкретиці, притаманній його натурі, Сергій Романович – великий ідеаліст і романтик. Він це розуміє і не відхрещується від таких характеристик. Закоханий в історію, вважає, що більшість тих, хто поповнює лави історичного факультету, об'єднують ідеї вищі, ніж розрахунок отримати престижне робоче місце, високооплачувану роботу, матеріальні блага. Своїм вибором професії майбутні випускники, на погляд Сергія Романовича, демонструють готовність не бути почутими у суспільстві, навіть – опинитися на маргінесі. Адже сьогодні не радянські часи, коли перед дипломованими істориками легко відкривалися кабінети з робочими місцями в державних установах, партійних органах, силових структурах тощо. Диплом історика перестав бути престижним, а тим більше – високим трампліном для кар'єрного злету.

Захоплює стиль спілкування Сергія Романовича з колегами та студентами. Без перебільшення, його можна вважати еталоном етики. Він вишуканий, інтелігентний, коректний, предметний. Водночас, – рівний у ставленні до керівництва та підлеглих, гідний і тактовний. Названі риси спонукають співрозмовника на адекватну відповідь. Відтак навколо формується атмосфера взаємоповаги, відкритого діалогу і конструктивної співпраці. Сергій Романович страшно не любить фальші... відчуває її всім еством. Не шанує зайвих слів, що марнують дорогоцінний час. І в той же час мириться з проявами слабкості колег. Не рубає з плеча, а намагається зрозуміти, чим вони спричинені, аби допомогти їх позбавитися. Надзвичай точний у визначеннях. Лаконічний, дисциплінований. Вміє чітко сформулювати думку, ясно донести її до співрозмовників, студентів. У цьому багаторічному надбанні теж запорука успіхів Сергія Романовича, поваги і любові до нього.

Окрім того, що Сергій Романович є членом Вченої ради університету, тривалий час діяв у Науково-технічній раді, він активно і конструктивно працює на засіданнях Вченої ради історичного факультету і деканату. Щиро вболіває за академічну успішність студентів, пропонує конкретні варіанти об'єднання зусиль факультету у долатті академічної заборгованості студентів. Мабуть, жодне із засідань ради не обходиться без його слухних порад та ініціатив, що мають широченний діапазон, але надзвичай виразне формулювання – від пропозицій про створення медичної аптечки на факультеті до конкретних рецептів відстоювання позицій університету під час набору абітурієнтів, проведення практик, поліпшення вивчення іноземних мов студентами та викладачами, кадрових питань.

Сергій Романович вже понад двадцять років поспіль продовжує самовіддано працювати в Спеціалізованій вченій раді із захисту кандидатських дисертацій, яка діє в нашому університеті від 1992 р. Він стояв біля джерел її створення. Майже весь час існування ради він працював заступником голови. За цей час неодноразово головував на засіданнях, виступав в якості голови і члена експертної комісії по дисертаціях, що надходили в раду, постійно бере участь в обговоренні, наукових дискусіях. Його виступи іскрометні і несподівані своїми ракурсами, вагомі і переконливі маніфестованими положеннями. Багато здобувачів наукового ступеня назавжди запам'ятали почуті з вуст Сергія Романовича влучні оцінки і характеристики своїх доробків, тонку критику, слухні поради, ясні перспективи продовження наукових пошуків.

Крім того, Сергій Романович є членом подібної ради в Дніпропетровському національному університеті, яка має статус докторської. А це знову – час для поїздки на засідання ради й експертизу дисертацій, зусилля, праця, відповідальність. Разом із тим поїздки приносять і нові враження, імпульси натхнення, шліфують думки та ідеї у дискусіях з опонентами, дарують радість спілкування з однодумцями, які він вміє цінувати.

Не пориває Сергій Романович і зв'язку з рідним Донецьким університетом. Його регулярно запрошують очолювати Державну екзаменаційну комісію на історичному факультеті цього вузу. Запрошують на засідання спецради в якості офіційного опонента. Сергій Романович є членом редакційної колегії фахового видання "Схід", що формується Донецьким національним університетом. Це тільки окремі зовнішні прояви його зв'язку з містом дитинства і юності.

Але вже давно, природно і невимушено, Сергій Романович став "закоренілим запорожцем". Про це красномовно свідчить не його прописка у паспорті, а "Історія рідного краю", в центрі якої – Запорізька область. Запорізькість стверджує визнання наукових, культурно-освітніх заслуг запорізькою громадою. До недавнього ювілею Сергій Романович отримав почесну нагороду обласної ради – медаль "За внесок у розвиток Запорізького краю".

За рядками наших спогадів-розповіді про Сергія Романовича залишається надзвичай особисте, його сім'я. Terra Incognita. Це той світ, який він побудував. Це його святиня. Дружина подарувала йому двох доньок, а вони йому – очікуваних внуків. Тепер малюки дарують дідусеві море радості і турбот. Він в очікуванні їхніх запитань, співрозмов, нестандартних образів, підтримки. Але це найсвітліші і найбажаніші моменти життя. Старша дочка – Катерина Сергіївна – пішла науковими шляхами батька. Вже встигла показати наукову зрілість, проявила себе здібним дослідником, істориком-культурологом, лінгвістом. Вона – кандидат історичних наук, як і тато, експериментує, вивчає нові русла світової історіографії, історію ментальностей, семіотику.

За нашим кадром – захоплення, хобі. Та чи такими можна назвати дачу, авто? Адже з ними свої і чималі турботи. Проте це саме те, що Сергій Романович обрав особисто, те, що дає йому насагу, потужний життєвий імпульс, змогу проявити свою романтично-філософську вдачу. Ці захоплення створюють можливість ближче поєднатися з природою, в яку він закоханий, як і його дід – Данило Захарович, котрий у своєму щоденнику, описуючи родинне коріння та місцевість, де поселився ще його прадід – село Іванівку, що на р. Вовчій, – писав: "Річка Вовча тоді була широка і глибока, вся охоплена природною деревною, рослинністю. З півдня – цілинний степ, озера, оточені непролазними тернами, вербами та лозами. Дикий степ..." [28, с.184]; "Я любив нашу гору, любив річку з її прекрасними левадами, тополями, вербами, верболозами, лозами. Я любив слухати здалека співи пташок, щебетання соловейків" [28, с.188].

Вічні родинні цінності, гармонія з природою, відчуття тяглості історії і змінності часу це те, що наводить на роздуми, спогади. У цих спогадах Сергія Романовича – світла пам'ять про батьків, вдячність перед ними і багатьма, хто дав йому "путівку в життя", у науку, яка відкрила безмежний світ і яка є його стихією. Та чи не свідчення цього ставлення – підготовка Сергієм Романовичем до друку мемуарів свого діда?.. [28-29].

Безумовно, вищезгадане – далеко неповна розповідь про ювіляра. У тих, хто працює поруч з ним, знайдеться чимало своїх добрих слів на адресу Сергія Романовича. Його творчий доробок вагомий і гідний наслідування. З подякою за плідну співпрацю, науку, товариство, всі ми бажаємо йому щастя і долі, примноження творчих успіхів та натхнення заради спільного, що нас єднає – Історії – учительки життя та нашого майбутнього, в яке віримо – студентської молоді.

Джерела та література

1. Лях С.Р. Формирование элементов советского образа жизни в доколхозной деревне Украинской ССР (1921–1929 гг.) : автореф. дисс. ... канд. ист. наук 07.00.01 / Сергей Романович Лях. – К., 1981. – 23 с.
2. Лях С.Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу. – К. : Вища школа, 1990. – 127 с.
3. Лях С.Р. Сельскохозяйственные рабочие Украинской ССР в 20-е годы : автореф. дисс... докт. ист. наук 07.00.01 / Сергей Романович Лях; КГУ им. Т.Г. Шевченка. – К., 1991. – 30 с.
4. Запорізький національний університет. Ювілейна книга. 80-річчю Запорізького університету присвячується / Голова редкол. проф. С.М. Тимченко. – Запоріжжя : Дике поле, 2010. – С. 167–168.
5. Лях С.Р. Кафедра історії України // Історичний факультет Запорізького державного університету. 30 років (1971–2001): Ювілейна книга. – Запоріжжя : Просвіта, 2001. – С. 18.
6. Лях С.Р. Кафедра історії України // Наукові праці історичного факультету: 25-річчю історичного факультету присвячується. 1971–1996 / Ред. кол. : Ф.Г. Турченко, Г.М. Тощев, С.Р. Лях, О.А. Удод; Запорізький держ. ун-т. – Вип. II. – Дніпропетровськ : МП "Промінь", 1997. – С. 17.

7. Кривко І.М. Земельні громади Південної України (1922–1930 рр.) : Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ірина Миколаївна Кривко; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1999. – 19 с.
8. Турченко Ф.Г. Історичний факультет: 30 років / Ф.Г. Турченко // Історичний факультет Запорізького державного університету. 30 років (1971–2001): Ювілейна книга. – Запоріжжя : Просвіта, 2001. – С. 13–14.
9. Методичні рекомендації до семінарських занять з історії України дорядянського періоду для студентів I і II курсів історичного факультету / Упоряд. С.Р. Лях. – Запоріжжя : ЗДУ, 1989. – 48 с.
10. Методичні рекомендації до семінарських занять з історії України для студентів II курсу історичного факультету / Упоряд. А.В. Бойко. – Запоріжжя : ЗДУ, 1994. – 34 с.
11. Програма курсу історії України (для студентів-істориків) / Укл. С.Р. Лях, А.В. Бойко. – Запоріжжя : ЗДУ, 1992. – 39 с.
12. Методичні вказівки до вивчення спецкурсу "Українські національні партії (кін. XIX ст. – 1917 р.)" (для студентів історичного факультету) / Упоряд.: Ф.Г. Турченко, А.В. Бойко, Т.С. Герашенко та ін. – Запоріжжя : ЗДУ, 1992. – 140 с.
13. Бойко А.В. Дослідження давньої історії України на історичному факультеті / А.В. Бойко // Наукові праці історичного факультету: 25-річчю історичного факультету присвячується. 1971–1996 / Ред. кол. : Ф.Г. Турченко, Г.М. Тощев, С.Р. Лях, О.А. Удод; Запорізький держ. ун-т. – Вип. II. – Дніпропетровськ : МП "Промінь", 1997. – С. 11–15.
14. Лях С.Р. Публікації з історії Південної України в періодиці 1991–1995 рр. / Сергій Романович Лях // Південна Україна XVIII–XIX століття : записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ / Гол. ред.: А.В. Бойко; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя : Тандем-У, 1996. – Вип. 1. – 1996. – С. 153–166.
15. Лях С.Р. Комп'ютерна інформаційна система "Вольності Війська Запорозького у XVIII ст." / С.Р. Лях // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 2–4 жовтня 1997 р. – Запоріжжя РА "Тандем-У", 1997. – Секції III, IV, V. – С. 57–59.
16. Українське козацтво: Мала енциклопедія / Ред. кол. : Ф.Г. Турченко (керівн. авт. колективу), С.Р. Лях (відп. ред), С.Ф. Плещкий (вч. секретар) та ін. – К. : Генеза; Запоріжжя : Прем'єр, 2002. – 567 с.
17. Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Вид. 2-е, доп. і перероб. / Ред. кол. : Ф.Г. Турченко, С.Р. Лях, І.Б. Гирич та ін. – К. : Генеза; Запоріжжя : Прем'єр, 2006. – 672 с.
18. Дідик С.С. Новослобідський козацький полк (1753–1764 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук 07.00.01 / Сергій Сергійович Дідик; Запорізький нац. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.
19. Лях С.Р. "Жаркое" на п'яту річницю жовтневої революції: деталі воєнно-політичного побуту на Запоріжжі у 1922 році / С.Р. Лях // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. XX. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – С. 178–183.
20. Лях С.Р. Диктатура посередності: Колективний портрет регіонального політичного керівництва пореволюційної доби (1920–1925 рр.) / С.Р. Лях // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. XXIII. Політична еліта в історії України. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – С. 209–228.
21. Лях С.Р. "Плачущие большевики": Штрихи до колективного портрету компартійної номенклатури 20-х років // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип. XXX. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – С. 110–120.
22. Рибальченко А. Українізація в рецепції провінційних політиків (на матеріалах Запорізького округу, 1923–1929 рр.) / Андрій Рибальченко // Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених "Молода наука-2013" : у 5 т. / Запорізький національний університет. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – Т. 1. – С. 247–249.
23. Становление основ социалистического уклада жизни крестьянства УССР / С.В. Кульчицкий, С.Р. Лях, В.И. Марочко; АН УССР, Ин-т истории. – К. : Наукова думка, 1988. – 180 с.
24. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. – [Кн. 1], ч. 1. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – 445 с. – (Серія "З історії повсякденного життя в Україні").
25. Лях С.Р. Історія України: Навчальний посібник для студентів неісторичних факультетів / Лях С.Р., Лях Р.Д., Краснонос Ю.М., Ізюмов В.І., Темірова Н.Р. – Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. – С. 100–166.
26. Лях С.Р. Історія рідного краю: Підручник для 8 класу середньої загальноосвітньої школи: Запорізький край у козацьку добу (XVI–XVIII ст.) / Сергій Романович Лях, Ольга Костянтинівна Лях. – Запоріжжя : Прем'єр, 2000. – 192 с.
27. Лях С.Р. Історія рідного краю: Підручник для 8 класу середньої загальноосвітньої школи: Запорізький край у козацьку добу (XVI–XVIII ст.) / Сергій Романович Лях, Ольга Костянтинівна Лях. – Вид. 2, перероб. – Запоріжжя : Прем'єр, 2006. – 187 с.
28. Лях С.Р. Сповідь сільського інтелегента минулого століття: Д.З.Лях. Спогади про життя моє / С.Р. Лях // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. XVII. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – С. 188.
29. Лях С.Р. Мемуари Данила Захаровича Ляха / С.Р. Лях // Джерела з історії Південної України. – Т. 9: Мемуари та щоденники. – Ч. 2. – Запоріжжя : РА "Тандем-У", 2006. – С. 8–9, 103–159.

Ігнатуша О. М. Його покликання – історія (до 60-річчя професора Сергія Романовича Ляха)

Висвітлено творчий шлях і здобутки визначного історика, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України Запорізького національного університету Сергія Романовича Ляха. Показано проблематику і характер його наукових досліджень, внесок у організацію навчального процесу історичного факультету в умовах трансформації освітньої системи незалежності України.

Ключові слова: історія, дослідження, наука, освіта, кафедра, ініціатива, творчість.

Игнатуша А. Н. Его призвание – история (к 60-летию профессора Сергея Романовича Ляха)

Освещены творческий путь и достижения выдающегося историка, доктора исторических наук, профессора, заведующего кафедрой истории Украины Запорожского национального университета Сергея Романовича Ляха. Показано проблематику и характер его научных исследований, вклад в организацию учебного процесса исторического факультета в условиях трансформации образовательной системы независимой Украины.

Ключевые слова: история, исследования, наука, образование, кафедра, инициатива, творчество.

Ignatusha O. M. His vocation is history (on the 60th anniversary of Professor Sergiy Romanovich Lyakh)

The article describes the creative path and achievements of the prominent historian Sergiy Romanovych Lyakh, PhD, professor, the head of the department of the history of Ukraine. It shows his fields of interests, characterizes his scientific researches, his contribution to the educational process of the historical faculty under the condition of the educational transformation of the educational system in the independent Ukraine.

Keywords: historian, research, science, education, department, initiative, creativity.